

RAZVOJ POKLICNEGA VARSTVA NARAVE V SLOVENIJI

THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL NATURE CONSERVATION IN SLOVENIA

dr. Peter SKOBERNE

*dr. Peter Skoberne
(Foto: Marta Skoberne)*

Ključne besede: zgodovina varstva narave, Slovenija

Keywords: history of nature conservation, Slovenia

IZVLEČEK

V članku so predstavljeni začetki varstva narave na Slovenskem, od prvih spontanah odzivov do postopnega razvoja v Avstro-Ogrski, Kraljevini Jugoslaviji, Socialistični federativni republiki Jugoslaviji in Republiki Sloveniji. Zajeto je obdobje do ustanovitve Zavoda RS za varstvo narave leta 2002, torej pionirsko obdobje (Šivic), ustanovitev in utrditev službe (Piskernik) ter razvoj stroke in vključevanje v družbo (Peterlin).

ABSTRACT

The article presents the beginnings of nature conservation in Slovenia, from the first spontaneous reactions to its gradual development during the Austro-Hungarian monarchy, the Kingdom of Yugoslavia, the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, and the Republic of Slovenia. The period up to the establishment of the Institute of the Republic of Slovenia for Nature Conservation in 2002 is covered, i.e. the pioneering period (Šivic), the establishment and consolidation of the service (Piskernik), and the development of the profession and integration into society (Peterlin).

1 UVOD

Dvajset let delovanja Zavoda RS z varstvo narave je primerna priložnost, da se ozremo, kako se je razvijala poklicna služba za varstvo narave – od prvih spontanah odzivov na negativne vplive človekovega delovanja na naravo, prek poskusov iskanja načinov izvajanja varstvenih ukrepov, ko še ni bilo služb za varstvo narave, zakonodaje ter zagotovljenih financ, do današnjih dni, ko je varstvo narave organizirana družbena dejavnost.

Začetke sem povzel po literarnih virih, zelo dragoceni so bili pregledi Šivica, Piskernikove in Peterlina, nekaj drobcov sem sestavil po manj znanih in neobjavljenih dokumentih. Po letu 1963, ko je vodstvo naravovarstvene službe prevzel Stane Peterlin, so bili ugodni pogoji za rast službe kakor tudi umeščanje varstva narave v širši družbeni in hkrati tudi mednarodni okvir. Vsi ključni zgodovinski dogodki, kot so obe svetovni vojni, osamosvojitev in vključitev v Evropsko unijo, so vplivali na razvoj področja.

Poskušal sem zgolj nanizati ključne dogodke, nisem pa podrobneje opisoval razmer in dogodkov, ki so do njih pripeljali. Naj bo ta prispevek spodbuda, da se postopoma sestavijo tudi ti kamenčki mozaika. Ker je sodelovalo veliko ljudi, so pogledi na te dogodke različni, šele osvetlitev vseh teh vidikov bo prikazala bogastvo dogajanja.

2 ZAČETKI

V drugi polovici 19. stoletja so se v naravi že kazale posledice intenzivnejšega industrijskega razvoja, ki je bil posledica industrijske revolucije, krepilo se je tudi meščanstvo, s tem pa tudi zanimanje za naravo – po eni strani naravoslovno znanstveno kakor tudi gorniško pohodniško in zdraviliško. V tem obdobju sta bila na bolj industrializiranih območjih izpolnjena oba predpogoja za varstvo narave: zavedanje o pomenu narave in hkrati zaznavanje njene ogroženosti. Naravovarstvena misel se je pokazala zlasti na dva načina: v splošnem opozorilu na pomen narave in njeno ogroženost ter kot konkretna dejanja za ohranjanje posamezne naravne vrednote.

V Združenih državah Amerike je John Muir (1838–1914) s svojim delovanjem postavil protiutež izkoriščevalskemu pogledu na naravo. Bil je soustanovitelj Sierra Cluba, ene prvih ameriških nevladnih naravovarstvenih organizacij, pobudnik za ohranitev doline Yosemite in gozdov na zahodnem delu celine, zlasti pa nosilec drugačnega pogleda na naravo.

Podobno vlogo je imel v Nemčiji Ernst Rudorff (1840–1916), skladatelj in učitelj glasbe, ki pa je imel pretanjen občutek za naravo in je skrb za ohranjanje narave navezoval na domovinsko varstvo.

Na ta način se je postopoma oblikovala nova miselnost, nov pogled na naravo, ki ga je sprožilo prav njeno brezbrizno uničevanje. V tem okviru so se kresale konkretne pobude. Tako so na primer v Združenih državah Amerike leta 1872 zavarovali Yellowstone kot narodni park, da bi preprečili privatizacijo in ohranili naravno območje za vse državljane. Predpis je dejansko utrdil državno lastništvo, medtem ko je bil učinkovit varstveni režim, ki je ustavil poboje bizonov in popolno brezvladje, vzpostavljen šele kasneje, upravljanje vseh narodnih parkov pa je prevzela leta 1916 organizacija National Park Service v okviru Ministrstva za notranje zadeve – prva poklicna služba na državni ravni v ZDA.

V Evropi je bilo veliko vzporednih pobud za ohranjanje posameznih naravnih znamenitosti. Navadno so dogodki sledili vzorcu: naravna znamenitost je bila ogrožena, skupina ljudi, ki jo je želela ohraniti, se je organizirala v društvo, začeli so se javni protesti, pozivanje oblasti, naj znamenitost zavaruje, v več primerih so društva zemljišče odkupila in s tem naravno znamenitost ohranila. Nekaj primerov: Panská skála na Češkem (1878), Krimmski slapovi na Tirolskem (1886), skalna pobočja Drachenfels nad Renom pri Kölnu (1899).

Podobno so se širile tudi pobude za zavarovanje posameznih rastlinskih vrst. Ob velikem zanimanju za gornišstvo je postala planika izjemno popularna alpska cvetlica in v nekaj letih zaradi komercializacije tudi dokaj ogrožena. V avstrijskem cesarstvu so jo najprej zavarovali v deželi Salzburg (1862), sledila so zavarovanja v drugih deželah: Tirolska (1892), Goriška in Gradiška (1896), Kranjska in Štajerska (1898) ter Spodnja Avstrija (1901). Zavarovanja so predlagala planinska društva, v tem obdobju še ni bilo nobenih služb za varstvo narave.

Med zanimive naravovarstvene pobude v Avstriji sodijo tudi odločitve nekaterih veleposestnikov (1838: grof Georg Buquoy – Nove Hrade, Češka; 1858: knez Schwarzenberg – Kubany, Češka; 1873: knezi Liechtensteinski – Altwatergebirge, Šlezija; 1892: grof Auersperg – kočevski gozdovi, Kranjska; 1911: knez von Hohenzollern – Češki gozd), da v svojih gozdovih izločijo iz izkoriščanja posamezne dele ohranjenih gozdov. Imenovali so jih »rezervacije«, namenjene naravnemu razvoju.

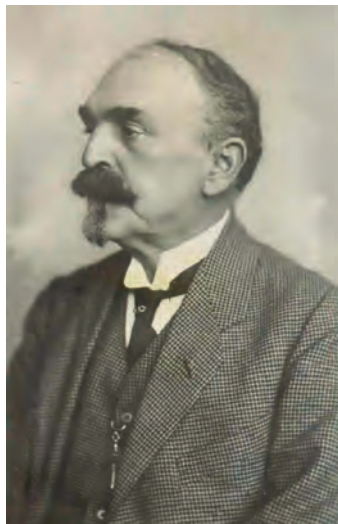
V Nemčiji je bilo prelomno delovanje pruskega botanika Huga von Conwentza (1855–1922), ki je leta 1904 izdal priročnik o ogroženosti naravnih spomenikov in predlogih za njihovo ohranitev (Conwentz, 1904). V tej knjižici, napisana je bila kot opomnik ministru, je opredelil pojem naravnega spomenika s praktičnimi primeri in z analizo ogroženosti ter zelo natančno predlagal izvedbo varstvene dejavnosti: od inventarizacije, zavarovanja na terenu, ozaveščanja do vloge posameznikov, društev in javnosti, organizacije pristojnosti na lokalni in državni ravni ter potrebne zakonodaje.

Poleg tega je predlagal tudi ustanovitev posebne službe, kar se je uresničilo že leta 1906 – Conwentz je v Danzigu za polovični delovni čas prevzel vodstvo Državne službe za nego naravnih spomenikov Prusije. Služba se je hitro širila in se leta 1910 preselila v Berlin.

Conwentzov priročnik je odmeval tudi v Avstriji. O njem je napisal recenzijo gozdar Ludvig Dimitz (1905) in ga priporočil kot dobro vodilo za delo na tem področju. Dimitz je tudi sam s predavanji širil misel o potrebnosti varstva narave in sprejetju ustrezne zakonodaje (Piskernik, 1964), prav tako je Conwentz večkrat predaval o svojih izkušnjah v Avstriji. Po petih predavanjih leta 1906, 1907 in 1913 na Dunaju, v Pragi in Brnu so v teh krajih ustanovili komiteje za nego naravnih spomenikov (Schweder, 1914: 432). Poleg tega je poslanec češkega in zveznega parlamenta lekarnar Gustav Nowak s skupino poslancev že leta 1901 predlagal pripravo zakona o varstvu in ohranitvi naravnih spomenikov, ga ponovil naslednje leto in vložil še pobudo za ustanovitev posebnega sklada. Marca 1903 je Ministrstvo za uk in bogočastje organiziralo strokovni posvet na temo ohranjanja naravnih spomenikov, maja istega leta pa poslalo vsem deželnim vladam odredbo o pripravi pregleda naravnih spomenikov (Skoberne, 2011).

Odredba ni povzročila kakšnega posebnega premika, dejavnosti so nekoliko zaživele z ustanovitvijo strokovne službe za varstvo narave na Dunaju leta 1914 (Straubinger, 2009), ki je bila pristojna tudi za Kranjsko. Sredi prve svetovne vojne je v časopisu Carniola izšel poziv te službe za zbiranje podatkov o naravnih spomenikih, a je zaradi vojnega časa izzvenel v prazno (Za varstvo prirodnih spomenikov, 1917).

Na Kranjskem je imela pred tem večji odmev odredba iz leta 1903, ko je gorenjsko glavarstvo zaprosilo za pomoč pri odgovoru seizmologa in naravoslovca Albina Belarja. Pripravo odgovora je v sodelovanju s prof. Alfonzom Paulinom, z Antonom Schoeplom in Oskarjem Gratzyjem razširil na pripravo Kataloga naravnih spomenikov Kranjske (1906), na podlagi katerega si je leta 1908 z zakupno pogodbo prizadeval zavarovati Dolino Triglavskih jezer. Zaradi zapletov glede paše mu ni uspelo (Skoberne, 2018).

Albin Belar (1864–1939)

Vir: Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana,
Zbirka upodobitev znanih Slovencev NUK.

<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMG-Z6SPRMH9>

3 OBDOBJE PO 1. SVETOVNI VOJNI

Po razpadu Avstro-Ogrske leta 1918 je nastopilo težavno obdobje oblikovanja nove države. Leta 1919 se je na prvem občnem zboru po svetovni vojni Muzejsko društvo Kranjske preoblikovalo v Muzejsko društvo za Slovenijo. Na predlog Ferdinanda Seidla so izvolili skupino članov (Odsek za varstvo prirode), ki naj bi pripravila program za ohranjanje narave, za katero so utemeljevali, da je izjemna, ohranjena, hkrati pa tudi ogrožena. Dojemali so jo kot enega temeljev nove države in poudarjali pomen za raziskovanje. V nekaj mesecih so pripravili program in ga v začetku leta 1920 predali oblastem ter objavili (Beuk, 1920). Izšel je pod skromnim imenom Spomenica. V štirih utemeljenih točkah so predlagali ustanovitve zavarovanih območij, zavarovanje rastlinskih in živalskih vrst, jam z življenjem v njih in popularizacijo varstva narave. Vsebine so bile torej dobro opredeljene, niso pa predlagali potrebnega aparata za izvedbo teh zahtev: ustanovitve službe, priprave zakonodaje in zagotovitve sredstev. Z razpadom monarhije se je tudi pretrgala šibka vez s strokovno službo za varstvo narave na Dunaju, na vladni ravni je bilo temu področju najbližje Poverjenišstvo za uk in bogočastje. Verjetno zato, ker je pokrivalo tudi spomeniško varstvo.

Po objavi Spomenice je bil Odsek edini, ki se je zavzemal za njeno uresničevanje. Hitro so ugotovili, da je ključno sodelovanje z gozdarsko upravo, saj je upravljala državna zemljišča, kjer so nameravali vzpostaviti zavarovana območja. V svoje delo so zato vključili mladega gozdarja Antona Šivica (1879–1963), ki je bil višji svetnik in šef obče uprave gozdarskega odseka Deželne vlade.

Šivic je postal ključna povezava Odseka za varstvo prirode z državno upravo, in sicer z njenim gozdarskim področjem. Odsek se je z leti močno okrepil s priznanimi strokovnjaki s področja naravoslovja, zlasti biologije (Jovan Hadži, Fran Jesenko, Albin Seliškar, Fran

Dolšak), Šivic pa je imel izkušnje, kako prevesti različne varstvene predloge v delovanje oblasti. Bistveno je prispeval k uresničitvi Belarjeve zamisli o zavarovanju Doline Triglavskih jezer z zakupno pogodbo (1924), zavarovanju rastlinskih, živalskih vrst in jam (1922), urejanju lovske in gozdarske zakonodaje v bolj trajnostno smer.

Anton Šivic (1879–1963) Vir: Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana, Zbirka upodobitev znanih Slovencev NUK.
<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:IMG-ZF6N4KNP>

Predlagali so pripravo posebnega zakona, ni pa bilo nobenih predlogov za ustanovitev službe za varstvo narave. Odsek za varstvo prirode je že v Spomenici nakazoval, da bi strokovne naloge in določen del nadzorstva prevzel kar Odsek, ki pa je bil nevladna organizacija. Tudi na ravni Kraljevine ni bilo pristojnega posebnega organa za to področje, ampak je delo potekalo v okviru upravne službe za gozdove. Vse od leta 1919 ga je opravljal Anton Šivic. Bil je vrhunski uradnik z odličnim znanjem gozdarstva in s čutom za varstvo narave. Ukvarjal se je s tistim, kar je obvladal, in ni širil delovanja z vključevanjem drugih področij.

Leta 1938 je bila sprejeta Uredba o nacionalnih parkih, ki je bila izhodišče za imenovanje banovinskih posvetovalnih odborov za varstvo prirode (Žagar, 1940). V Dravski banovini je bila ustanovna seja tega odbora 20. 2. 1940. Sestavljalo ga je 16 članov, predstavnikov strok, vladnih resorjev in nevladnih organizacij, obravnavali pa naj bi vsa vprašanja s področja varstva narave. Ključno vlogo je imel Šumarski odsek banske uprave. Nadaljnje delovanje odbora je prekinila druga svetovna vojna.

Po kapitulaciji Italije leta 1943 so ljubljansko pokrajino zavzeli Nemci in za šefa pokrajinske uprave postavili generala Leona Rupnika. Spomladi 1944 je bil na njegovo pobudo sklican posvet o »varstvu in ohranitvi značilnosti slovenskega človeka in slovenske zemlje«. Eden od sklepov posveta je bil, da se na novo ustanovi posvetovalna skupina za varstvo narave, ki bi nadomestila bivši banovinski odbor. Dne 7. 8. 1944 je bila ustanovljena Posvetovalna delovna skupina za varstvo in ohranitev prirode in prirodnih spomenikov slovenske zemlje pri Prirodoslovnem muzeju v Ljubljani. Vodil jo je Fran Kos, ravnatelj Prirodoslovnega muzeja, imenovani so bili še Stanko Bevk, Anton Šivic in Alfonz Gspan.

V Prirodoslovnem muzeju je tajnik skupine Anton Šivic pripravljaj sezname varstva in ohranitve potrebnih naravnih spomenikov, sezname zakonskih določil in podobno. Posvetovalno telo se je redno sestajalo ter obravnavalo aktualne zadeve, zlasti močan pritisk na parkovne in gozdne površine zaradi izsekavanja za kurjavo. Med drugim so preprečili posek platan na Streliški ulici in tudi večje posege v Tivoliju. Do ustanovitve službe je manjkalo samo še en korak.

4 OBDOBJE OD 1945–1963

Še pred koncem druge svetovne vojne je 27. 1. 1945 Prezidij SNOS izdal Odlok o zaščiti knjižnic, arhivov, kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti (1945), ki je bil 23. 7. 1945 razglašen kot splošni zakon. Zanimivo je, da je bil to eden prvih temeljnih zakonov pravne ureditve povojne Jugoslavije, torej so področje razumeli kot državotvorno vsebino.

Dne 27. 8. 1945 je bil z Uredbo ministrstva za prosveto (1945) ustanovljen Zavod za zaščito in znanstveno proučevanje kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti Slovenije (Zavod). V 3. členu je bila opredeljena njegova temeljna naloga: »Naloga zavoda je, da raziskuje, znanstveno proučuje, registrira in spomeniško-upravno nadzira vse nepremične in premične kulturno-zgodovinske, umetnostne in etnološke spomenike ter prirodne znamenitosti zoološkega, botaničnega, geološko-paleontološkega, mineralno-petrografskega in zemljepisnega značaja na ozemlju federalne Slovenije, bodisi na mestu postanka, porabe ali najdišča, bodisi da so v muzejih, galerijah in zbirkah.«

V sklopu tega zavoda je začel leta 1946 delovati Referat za varstvo prirode, poverjen ravnatelju Prirodoslovnega muzeja Slovenije (Piskernik, 1962). Od 30. 10. 1945 je bila ravnateljica muzeja Angela Piskernik (Stergar, 2004), ki je prevzela vodstvo referata in s tem postala prva poklicna naravovarstvenica v Sloveniji. Leta 1953 se je upokojila, vendar je še do leta 1963 honorarno vodila Referat za varstvo prirode.

Angela Piskernik (1886–1967)

Vir: Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana,
Zbirka upodobitev znanih Slovencev NUK.

<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:IMG-6A8BYL7O>

Na prvi pogled je presenetljivo, da je bila služba za varstvo narave po dolgi desetletjih tako hitro ustanovljena. Prva priložnost ob nastajanju nove države po prvi svetovni vojni je bila namreč zamujena. Strokovna postaja za varstvo narave, ki je pokrivala tudi Kranjsko, je bila na Dunaju in je niso prenesli v novo državo. Verjetno bi bilo drugače, če bi bila že izvirno ustanovljena v Ljubljani. Čeprav v Kraljevini Jugoslaviji ni bilo formalne službe za varstvo narave, je dejavnost vendarle potekala na banovinski ravni, v gozdarski službi, v delovanju Antona Šivica. Delo se je nadaljevalo tudi med drugo svetovno in senca kolaboracije z okupatorjem k sreči ni usodno delovala na nadaljnji potek dogodkov. Področju varstva narave je pod okriljem kulturne dediščine uspelo zagotoviti zakonsko osnovo za ustanovitev prve službe.

Organizacijska rešitev je bila nenavadna – Referat za varstvo prirode je bil v sklopu Zavoda, vodila pa ga je direktorica Prirodoslovnega muzeja Slovenije!

Angela Piskernik se je zavedala, da sama ne bo zmogla bremena nove službe. Leta 1947 ji je uspelo, da je zaposlila kot pomočnika Antona Šivica (formalno od srede junija 1947). Poleg tega se je zavedala, da je učinkovitost dela odvisna od sodelovanja z drugimi organizacijami, zato je redno sklicevala sestance »interesentov za varstvo prirode«. Vabljen je izbirala Angela Piskernik, krog se je postopoma širil, jeseni 1947 jih je bilo že 17, vendar so ta način posvetov opustili, ker za to ni bilo ustrezne zakonske osnove, kaže pa zavedanje Piskernikove, da je uspešna varstvena dejavnost odvisna od sodelovanja. Na prvem sestanku, 4. 3. 1947, so soglasno sklenili, da naj se ustanovi poseben in samostojen Zavod za varstvo prirode. Šivic je predstavil osnutek in predlog organizacije tega zavoda. Predlog so na nadaljnjih sejah še dopolnjevali in poslali v sprejem Ministrstvu za prosveto, kjer pa ga niso potrdili. Podobna je bila tudi usoda predloga poslovnika delovanja Referata za varstvo prirode (Šivic, 1948). Delo referata je bilo ozko zakoličeno, tudi denarna sredstva so bila zelo skromna. Stane Peterlin (1976) opredeljuje 4. 3. 1947 kot datum začetka povojnega sistematičnega dela na področju varstva narave.

Zanimivo je določilo uredbe o ustanovitvi Zavoda, da minister imenuje za vsak okraj vsaj po enega zaupnika iz vrst domačih strokovnjakov umetnosti, zgodovine ali narodopisja. V začetku junija 1947 so poslali vabila in pozive posameznikom ter ustreznim organizacijam. Odzvalo se je 21 povabljenih, za 10 okrajev niso dobili odgovorov (Šivic, 1948). O nadaljnji usodi zaupnikov za zdaj nimamo podatkov, namen predpisa pa jasno kaže potrebo po regionalni pokritosti države.

Leta 1948 se je Zavod preimenoval v Zavod za varstvo in znanstveno proučevanje kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti Slovenije (Zakon o varstvu kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti v LRS, 1948), dve leti kasneje pa v Zavod za spomeniško varstvo LRS (Pravilnik o ustroju in delu Zavoda za spomeniško varstvo LRS, 1950).

Angela Piskernik je ob tihi in temeljiti podpori Antona Šivica (upokojil se je leta 1953) v nekaj letih opravila zavidljivo delo. Ključno je bilo prizadevanje za obnovitev zavarovanja Doline Triglavskih jezer, saj je leta 1944 zapadla zakupna pogodba. Sledili so predlogi za širitev zavarovanja s številnimi formalnimi in neformalnimi zapleti. Končno je 26. junija 1961 Republiška skupščina sprejela Odlok o razglasitvi Doline Sedmerih jezer za narodni park pod imenom Triglavski narodni park. Poleg jezerske doline do Kanjavca je obsegal še Komarčo, torej je bil novi park le nekoliko večji od prvotnega zavarovanega območja.

Vendar je za to obdobje varstva narave pomembno, da se je Piskernikova zavedala pomembnosti dobrega poznavanja strokovnih vsebin tako za utemeljitev zavarovanja kot tudi opredeljevanja načinov varstva. Dobršen del, sicer zelo skromnih sredstev je zato namenila ciljnemu raziskovanju zavarovanega območja. Po letu 1955 je pritegnila 20 ključnih naravoslovnih strokovnjakov od geologov in hidrologov do botanikov in zoologov (Piskernik, 1962).

Prizadevala si je tudi, da bi bili rezultati objavljeni v znanstveni monografiji, zato je v letih 1957–1958 pisala prošnje za subvencije, a brez uspeha. To je ni ustavilo, usmerila se je v ustanovitev stanovske strokovne revije Varstvo narave. V prvi številki, ki je izšla leta 1962, so bili objavljeni prispevki topografskih raziskovanj v Dolini Triglavskih jezer.

Nadaljevala je delo pri inventarizaciji naravnih znamenitosti, zavarovanju rastlinskih vrst (1947, 1949), zavarovanju nekaterih območij (npr. Rakov Škocjan – 1949, Robanov kot – 1950), dejavna je bila tudi na mednarodnem področju pri Svetovni zvezi za varstvo narave (IUCN) in Mednarodni komisiji za varstvo Alp (CIPRA), vse od prvih sestankov obeh organizacij.

Sled je pustila tudi na področju ozaveščanja, zlasti kot pobudnica ustanovitve Gorske straže leta 1954, prostovoljne organizacije, urejene po vzoru avstrijske Bergwacht. Referat za varstvo prirode je povezal predstavnike Zveze tabornikov Slovenije, Turistične, Planinske, Lovske zveze, Zveze hortikulturnih društev in Zveze društev za varstvo ptic. Zdaj deluje Gorska straža v sklopu Planinske zveze Slovenije.

5 OBDOBJE OD 1963 DO 1981

Leta 1963 se je Angela Piskernik dokončno upokojila, njeno mesto je nasledil Stane Peterlin, ki je honorarno sodeloval od leta 1961 do odhoda v vojsko in neposredno nadaljeval njeno delo, med drugim je prevzel uredništvo revije Varstvo narave ter dve zahtevni nalogi z dolgim repom: širitev zavarovanja Triglavskega narodnega parka in pripravo zakona o varstvu narave.

A najprej ga je čakal ognjeni krst: dramatično dogajanje v dolini Soče leta 1964, ko so načrtovali veliko pregrado pri Žagi. Naravovarstvena služba pri Zavodu za spomeniško varstvo je bila posvetovalni organ Izvršnega sveta in ni bila v sklopu posameznega ministrstva. Zelo odločno so nasprotovali gradnji jezua, kar je povzročilo celo nekajmesečni izpad financiranja službe, vendar se je ob vprašanju ohranitve Soče prebudila tudi javnost. Sledile so ostre polemike v dnevnem časopisju in ob javnih razpravah. Sklep razprav je bil osupljiv: republiški zbor skupščine se je 30. 6. 1966 izrekel proti gradnji HE Trnovo. Predsednik odbora republiškega zbora za urbanizem, stanovanjsko graditev in komunalne zadeve Boris Kocijančič je poudaril, da je treba problematiko obravnavati celovito: pripraviti srednjeročni plan gradnje energetskih objektov, ki naj

Stane Peterlin (Foto: Peter Skoberne)

upošteva vse mogoče vire energije, iskati druge razvojne možnosti, predvsem v turizmu, in čim prej pripraviti predlog zakona o varstvu narave (Jarc, 1966a; 1966b).

Soška zgodba je imela daljnosežne posledice. Varstvo narave je spoznalo, da je treba za razpravo v javnosti in z drugimi področji zelo dobro utemeljiti naravovarstvene predloge. Za dolino Soče je bilo prvič pripravljeno vrednotenje nekega območja, s tem pa tudi začetek razvoja metod vrednotenja v varstvu narave.

Pokazala sta se tudi pomen civilne družbe in preprosto dejstvo, da varstvo narave ni omejeno le na neko službo, ampak se tiče vsakogar.

Odločitev skupščine je sprožila tudi izdelavo študije o razvoju Soške doline. Leta 1968 sta Sklad Borisa Kidriča in Biro za regionalno prostorsko planiranje naročila Urbanističnemu inštitutu izdelavo naloge Posebna območja v Julijskih Alpah. V dveh letih je bila študija Julijske Alpe – regionalni prostorski načrt območij za posebne namene dokončana in je bila osnova za različne predloge (Debelak, 1974; Debelak, 2001). Med drugim je bistveno olajšala razprave o širitvi Triglavskega narodnega parka ter sprejem zakona leta 1981.

Zakon o varstvu narave je bil sicer sprejet leta 1970, vendar je bil le blede senca dolgoletnih pričakovanj. Predvsem mu je manjkala učinkovit izvedbeni pravni okvir.

Za razvoj varstva narave je bilo zelo pomembno povezovanje z družbenim načrtovanjem. Zaradi šibke zakonodaje ni bilo dobrih pravnih izhodišč za sodelovanje pri postopkih, zato je bilo vgrajevanje naravovarstvenih vsebin v prostorske načrte zelo dobra priložnost za kasnejše ohranjanje. Zavod SRS za družbeno planiranje in Raziskovalna skupnost – Sklad Borisa Kidriča sta naročila izdelavo dveh raziskovalnih nalog: Metodologija varstva narave ter Inventarizacija in valorizacija najpomembnejših naravnih območij in objektov posebnega znanstvenega in vzgojnega pomena (1974). Izdelavo nalog je prevzela skupina za varstvo narave pri Zavodu SRS za spomeniško varstvo. Poleg Staneta Peterlina so bili tedaj v tej skupini zaposleni še Rado Smerdu (od 1973), Marjan Ravbar (od 1974) in Franc Vardjan (od 1970). V nalogi so postavili temelje tipologije, inventarizacije in predvsem vrednotenja naravne dediščine. Velik skok v kakovosti je bila tudi prostorska opredelitev vsakega objekta na zemljevidu, kar je bilo ključno za načrtovalsko rabo.

Za kakovost vsebine so bili ključni zunanji sodelavci: kar 18 vrhunskih strokovnjakov za različna področja. Nabor najpomembnejših znamenitosti za posamezna področja je bil zato svež in aktualen ter je presegel vse dotedanje inventarje.

Kot rezultat obeh nalog je leta 1976 izšel Inventar najpomembnejše naravne dediščine SRS, prebojno delo na področju varstva narave, tako po vsebini izbora kakor tudi po metodološki plati.

Ker služba ni bila resorno umeščena, je sodelovala neposredno z različnimi ministrstvi, največ pa z Republiškim sekretariatom za urbanizem.

Kot prvi muzej v naravi je bilo z enotnimi oznakami opremljeno Divje jezero (1972). Prvič je bila uporabljena pentlja kot simbol varstva narave v Sloveniji. Znak je oblikoval Stane Peterlin.

V Jugoslaviji varstvo narave pravno in upravno ni bilo urejeno na zvezni ravni, ampak prepuščeno posameznim republikam. Vse republike in pokrajini so imele službe za varstvo narave – večinoma samostojne zavode za varstvo narave brez regionalne mreže. Sodelovanje je bilo občasno, na podlagi neposrednih povezav med zavodi. Najbolj redna oblika so bili posveti o narodnih in regijskih parkih Jugoslavije, zadnji, peti, je bil jeseni 1981 v Srbiji (Tara).

Svetovni vrh o človekovem okolju UNCHE v Stockholmu (1972) je spodbudil civilna okoljevarstvena gibanja. Zvezna oblast v Beogradu je leto dni kasneje ustanovila Svet za zavarovanje in razvoj človekovega okolja (Savjet za zaščito i unapređenje čovekove okoline, kasneje preimenovan v Savet za čovekovu sredinu i prostorno uredjenje) kot krovni forum za vse okoljske organizacije. To poslanstvo je zelo hitro zvođenelo, svet se je spremenil v kolegij republiško/pokrajinskih direktorjev za varstvo narave. Proti koncu 70. let prejšnjega stoletja so ga ukinili, direktorji so se v Beogradu še eno leto sestajali, nato pa našli novo rešitev: sarajevski založbi Oslobođenja so predlagali ustanovitev nagrade oslobođenja za najbolj urejena zavarovana območja Jugoslavije in se ponudili za žirijo. Zadnjo nagrado je prejel Triglavski narodni park leta 1986.

Svet je bil pobudnik statističnega popisa naravne dediščine Jugoslavije leta 1976. Veliko delo, analizo podatkov, so zaupali naravovarstvenikom iz Slovenije, obdelava prve faze je bila zaključena leta 1978. Rezultati so pokazali stanje, ne le zavarovanja, ampak tudi kakovosti podatkov in zmožnosti služb (Zaščičena prirodna baština Jugoslavije, 1978).

Mednarodno sodelovanje je bilo v tem obdobju šibko, še najbolj povezano z organizacijo CIPRA.

Do leta 1965 je bil na Zavodu SRS za spomeniško varstvo Stane Peterlin edini naravovarstvenik, naslednje leto se mu je pridružil Rok Golob (do konca 1969), leta 1970 se je honorarno zaposlil Milan Orožen Adamič, sredi istega leta pa je prišel Franc Vardjan in se po polletnem honorarnem delu redno zaposlil. Sledili so: Janez Gregori (samo v letu 1972), Rado Smerdu (od 1973), Marjan Ravbar (1974 –1978), Karel Natek (1978–1979), Peter Skoberne (1978), Baldomir Svetličič (1979), Matjaž Puc (1980). Po letu 1980 se je skupina ustalila pri šestih strokovnjakih.

Naravovarstvenike so zaposlili samoiniciativno tudi nekateri regionalni zavodi za spomeniško varstvo. Prvi je bil Mirko Šoštarič na mariborskem zavodu, honorarno zaposlen leta 1960, nato pa redno od leta 1964. Leta 1978 se mu je pridružil Matjaž Jež. Mariborski zavod je po dogovoru s celjskim zavodom pokrival varstvo narave tudi na njihovem območju. Na kranjskem zavodu je na tem področju dve leti delovala Anka Vinšek (1961–1962), na goriškem pa od 1968–1971 Jožica Golob Klančič, po nekajletnem premoru je leta 1977 mesto

zapolnila Mirjam Gorkič. Na ljubljanskem zavodu je področje narave od leta 1976 pokrival Rok Golob, leta 1980 ga je zamenjala Polonca Vrhunc.

Tako je leta 1980 na področju varstva narave delovalo 10 poklicnih strokovnjakov. Formalnih povezav ni bilo, sodelovanje je potekalo na prijateljsko kolegialni osnovi, navadno enkrat letno je bilo tudi skupno srečanje, namenjeno izmenjavi informacij, dogovarjanju o skupnih zadevah, usmerjanju dela in druženju (1979 – Maribor, 1981 – Novo mesto).

V tem času so potekale intenzivne priprave za nov zakon za področje kulture in narave (Zakon o naravni in kulturni dediščini), priprave je vodil Republiški komite za kulturo (nosilec je bil Jože Humer). Konec leta 1980 je bil pripravljen za potrditev tudi dolgo pričakovani zakon o razširjenem Triglavskem narodnem parku.

6 OBDOBJE 1981–1994

Oba predpisa je sprejel parlament v prvi polovici leta 1981. V tem letu je potekala tudi temeljita reorganizacija državne uprave. Zavod SRS za spomeniško varstvo se je preimenoval v Zavod SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine in je bil prvič resorno umeščen, in sicer pod Republiški komite za kulturo in znanost. Pri tem je treba omeniti, da na ministrstvu do leta 1991 (Stane Peterlin) ni bilo uradnika za področje varstva narave, zato je bila povezava med ministrstvom in skupino za varstvo narave dokaj šibka.

Zakon o naravni in kulturni dediščini je bil sprejet v obdobju republiške decentralizacije, zato je veliko pristojnosti prelagal na občine, ki so postale tudi ustanoviteljice regionalnih zavodov. Poleg tega je zakon obsegal široko področje kulture: naravno, kulturno dediščino, arhive, muzeje in galerije. Izvedbene pravne rešitve za posamezna področja zaradi tako široke obravnave niso bile izpeljane, kar je vodilo v nezadovoljstvo vseh področij. To je veljalo tudi za varstvo narave. Kljub temu je zakon omogočil bistven organizacijski napredek za varstvo narave: obveznost vzpostavitve enot za varstvo narave na regionalnih zavodih. S tem so dobile regionalne enote za varstvo narave ustrezno zakonsko podlago in boljše možnosti za razvoj, ki pa si ga je bilo treba izboriti. Poleg obstoječe mariborske, ljubljanske in goriške enote so zaposlili naravovarstvenike v Celju (1983 – Alenka Kolšek, Manca Žolnir), Piranu (1983 – Boris Križan), Novem mestu (1983 – Marjan Ravbar in Jovo Grobovšek) in Kranju (1985 – Jelka Habjan).

Z rastjo službe se je večala potreba po usklajevanju, sodelovanju, da bi se zagotovila enotnost pristopa, Zakon o naravni in kulturni dediščini pa ni predvideval nobene formalne povezave med republiškim zavodom in regionalnimi zavodi. Temu so bila namenjena srečanja naravovarstvenikov, ki so potekala vsaj enkrat letno, kadar so bile v obravnavi aktualne teme (npr. spremembe zakonodaje, organizacijska vprašanja), pa tudi večkrat.

Sindikalni izlet Zavoda SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine 16. 5. 1984, Podhom pri Bledu. Zadnja vrsta: Drago Komelj, Iva Curk, Marjan Kolarič, Romana Tomše, Jože Gorjup, Alenka Prunk, Rado Smerdu, Polona Gustinčič, Marjan Slabe, Jelka Godec; srednja vrsta: Tatjana Šnuderl, Marina Zupančič, Meta Oblak, Aleš Hafner, Svetlana Konič; spredaj: Matjaž Puc, Peter Skoberne. (Vir: Arhiv Peter Skoberne)

Regionalni zavodi so se postopoma krepili, ključno je bilo, da so bili prisotni na terenu. Nekateri, npr. Gorica, so mnogo časa in sredstev namenili inventarizaciji, drugi so se posvečali specifičnim problemom na območju.

V začetku 80. let je vodenje skupine na republiškem zavodu prevzel Rado Smerdu do prezgodnje smrti leta 1984. Osrednja enota na Plečnikovem trgu v Ljubljani je v tem obdobju poglobila delo pri metodah dela (inventarizacija, vrednotenje, opredeljevanje varstvenih ukrepov, razvojnih usmeritev), pregledu stanja zavarovanja (Smerdu, 1978), vzpostavljanju dokumentacijskega sistema (Skoberne, 1980) in označevanju na terenu (Smerdu in Svetličič ur., 1981). V sodelovanju s strokovnjaki matične stroke so bili izdelani prvi rdeči seznamei ogroženih rastlinskih in živalskih vrst.

Začela se je tudi digitalizacija podatkov z zelo skromnimi tehničnimi sredstvi: od Sinclairja ZX81 in spectruma do atarijev. Uporabnost je omogočala programska oprema, ki jo je razvijal Primož Jakopin (Steve, EVE). Vse zbrane podatke smo kasneje neposredno prenesli v naslednje dokumentacijske sisteme. Z izkušnjami Matjaža Puca pri vzpostavljanju Katastra jam smo dosledno uvajali tudi dokaj natančno prostorsko opredelitev s koordinatami G/K.

Vse to je bilo zbrano v drugi izdaji Inventarja najpomembnejše naravne dediščine. V knjižni obliki, ki je bila v celoti pripravljena za tisk z atarijem in s programom S^Teve, sta izšla dva dela, in sicer vzhodna Slovenija (1988) in osrednja Slovenija (1991). Tudi pri novi izdaji inventarja so pomembno prispevali zunanji strokovnjaki in zlasti regionalni zavodi s svojimi svežimi terenskimi izkušnjami.

Srečanje naravovarstvenikov na Cerknškem jezeru 1. 10. 1987. Zadnja vrsta: Matevž Lenarčič, Gordana Beltram, Danijel Rojšek, Matjaž Jež, pred njim Mirjam Gorkič, Zvezdana Koželj, Bernarda Jesenko Filipič, Jana Vidic, Darja Pergovnik, Mira Ivanovič, za njo Baldomir Svetličič, Peter Skoberne, Zlata Berger. Sprednja vrsta: Boris Križan, Stane Peterlin, Polonca Vrhunc, pred njo Andrej Hudoklin in Marko Simić, Jelka Habjan, Matjaž Puc, Daniela Tomšič. (Vir: Arhiv Peter Skoberne)

Na ravni Jugoslavije ni bilo večjih dogajanj. Ker na zvezni ravni ni bilo več nobenega organa, so se sestajali direktorji republiških in pokrajinskih zavodov, leta 1983 so predlagali ustanovitev skupnosti zavodov, ki pa ni imela uradnih pristojnosti, ampak je bila zgolj forum za izmenjavo informacij in mnenj ter vir morebitnih skupnih pobud. Ena od teh je bila priprava skupnega rdečega seznama ogroženih vrst Jugoslavije, ki pa se ni uresničila. Vprašanje je bilo tudi, kdo je na zvezni ravni pristojen za mednarodne konvencije (npr. predlaganje območij Konvencije za svetovno kulturno in naravno dediščino, priprava Alpske konvencije).

To dogajanje je presekala osamosvojitve Slovenije leta 1991. Na področju varstva narave se ni zgodilo nič dramatičnega, le besedica »socialistična« je izpadla iz nazivov ustanov. Posledica dejstva, da je bila celotna pristojnost za urejanje varstva narave v rokah posamezne republike.

Vendar so se organizacijske spremembe nakazovale že prej in neodvisno od osamosvojitve države. Varstvo narave ima sicer s spomeniškim varstvom skupno kulturno poslanstvo, način delovanja in doseganja ciljev pa bistveno drugačen. Zamisel o samostojnem zavodu se je porodila že leta 1947! Okvir kulture je postajal vedno bolj tesen. Na srečanjih naravovarstvenikov se je krepila zamisel o osamosvojitvi področja: »/.../ je v interesu kompleksnejšega, celovitejšega in zato učinkovitega reševanja problematike potrebno ob ustanovitvi posebne- ga ministrstva za varstvo okolja in pod njegovim okriljem vzpostaviti samostojen in neod- visen Republiški zavod z varstvo naravne dediščine in ga skupaj z regionalnimi izpostavami vključiti v celovito institucionalizacijo varstva okolja.« (Doneski, 1990).

Razprave o prenosu pristojnosti od kulture na okolje so bile živahne, od navdušenja nad primernejšim delovnim okvirjem do zadržanih strahov, da bo okolje posrkalo naravo. Dne 3. 12. 1994 je začel veljati zakon o ministrstvih, s tem pa je prenehal delovati Zavod RS za varstvo naravne in kulturne dediščine. Iz enote za varstvo narave je Mladen Berginc (pomočnik direktorice za področje varstva naravne dediščine od 3. 5. 1993) prešel na Ministrstvo za okolje, kamor je že jeseni 1994 prišla Jelka Kremesec Jevšenak z Ministrstva za kulturo, preostali naravovarstveniki s 'Plečnikovega trga' pa so postali del novoustanovljene Uprave RS za varstvo narave pri Ministrstvu za okolje. Enota za varstvo kulturne dediščine ZRSVND pa se je preoblikovala v Upravo RS za kulturno dediščino pri Ministrstvu za kulturo.

Pri regionalnih zavodih ni bilo nobenih organizacijskih sprememb, saj na ta način tudi niso bile mogoče, ker so jih ustanovile občine, sprejet pa je bil dogovor obeh ministrstev o financiranju enot za varstvo narave.

Sledilo je dinamično obdobje konsolidacije v novem okviru, ključna sta bila priprava in sprejem Zakona o ohranjanju narave leta 1999 (ZON, 1999), celovitega in kompleksnega predpisa, ki je postavil popolnoma nove in solidne pravne temelje za celotno področje varstva narave. Prvič v zgodovini slovenskega varstva narave je bil predpis delo sistemskih pravnikov ob tesnem sodelovanju stroke ter usmerjen samo na to področje. Motor priprave je bila Jelka Kremesec Jevšenak.

Mladen Berginc
(Foto: Peter Skoberne)

V zakonu je opredeljen tudi Zavod RS za varstvo narave, s tem pa dana možnost, da se je uredil pravni status 'visečih' regionalnih enot za varstvo narave. Po burnih razpravah o organizaciji varstva narave v novem pravnem okviru je bila sprejeta odločitev o delitvi

pristojnosti med tri organizacije: ministrstvo je prevzelo vodenje politike, financiranja, predlaganja in spremljanja predpisov, Agencija RS za okolje (organ v sestavi ministrstva, bivša Uprava RS za naravo) je bila zadolžena za upravne postopke in poročanje, novoustanovljeni Zavod RS za varstvo narave pa je postal osrednja strokovna organizacija za področje varstva narave. Formalno je začel delovati leta 1999. Njegova prva vloga je bila v tem, da je omogočala financiranje regionalnih enot znotraj področja kulture. Dejansko je začel Zavod delovati leta 2002, ko je bil za direktorja imenovan Darij Krajčič in so se regionalne enote povezale z novo osrednjo enoto v celoto. Začelo se je novo poglavje Zavoda RS za varstvo narave in varstva narave v Sloveniji.

dr. Darij Krajčič
(Foto: Peter Skoberne)

7 ZAKLJUČEK

Prebujanje naravovarstvene misli na Slovenskem sovpada z dogajanjem v Evropi: ustanavljanje gozdnih »rezervacij«¹ veleposestnikov (Auersperg, Hufnagel, 1892), prva zavarovanja ogroženih vrst (1896) pa tudi širjenje Conwentzovega pogleda na varstvo naravnih spomenikov. Njegov priročnik je kmalu po izidu leta 1904 botanik Alfonz Paulin ne le imel in prebral, ampak tudi uporabil za pripravo predloga kranjskih botaničnih naravnih spomenikov (1906). Zanimiva je še ena vzporednica: Komisija švicarskega naravoslovnega društva (Kommission der Schweizerischen Naturforschenden Gesellschaft) je z najemno pogodbo leta 1909 dolino Val Cluozza za 25 let zavarovala kot naravni rezervat. To je bilo jedro leta 1914 ustanovljenega Švicarskega narodnega parka (Kupper, 2012). Le malo je manjkalo, da bi leta 1908 Belarju uspelo, prav tako z najemno pogodbo, opredeliti Dolino Triglavskih jezer za zavarovano območje.

Po prvi svetovni vojni sta bili v novi in politično še dokaj nestabilni državi izjemen dosežek priprava in objava Spomenice (1920), enega prvih programskih dokumentov za varstvo narave v Evropi. V nasprotju z nekaterimi drugimi avstro-ogorskimi deželami pa v Ljubljani ni bila ustanovljena služba za varstvo narave, kar je zožilo možnosti širše izvedbe predlogov Spomenice, pa tudi na ravni Kraljevine Jugoslavije ni bilo večjega zanimanja za reševanje te problematike. Kar se je uresničilo, se je zgodilo v okviru šumarske uprave in delovanja Antona Šivica.

Po drugi svetovni vojni je med tem dozorela zamisel o organiziranju varstva narave pod okriljem varstva spomenikov hitro sprožila šibko pravno okolje in ustanovitev prve poklicne službe za varstvo narave (1947). Zamisli o samostojni službi so bile še preuranjene, Angela Piskernik in Anton Šivic pa sta začela sistematično delo na tem področju ter vključevanje strokovnjakov naravoslovnih ved, torej tri desetletja za Avstrijo, Češko, in Slovaško.

Če se usmerimo predvsem na obdobje po drugi svetovni vojni, vidimo, da so se razmere v družbi zelo hitro spreminjale, naraščal je tudi pritisk človeka na naravo. Vse to je vplivalo tudi na razvoj službe za varstvo narave. Poglejmo nekaj področij.

Vsebinsko področje varstva narave: V začetkih so bila varstvena prizadevanja usmerjena zlasti na posamezne naravne znamenitosti ter ogrožene vrste. Sledilo je spoznanje, da varstvo posameznih vrst ne more biti uspešno, če ne varujemo tudi življenjskega prostora (habitatno varstvo – po letu 1979). Po konferenci v Riu (1992), ki je dala velik in globalen poudarek biotski raznovrstnosti, se je težišče varstva usmerilo na ohranjanje žive narave, 'neživa' klasika je prešla v ozadje. Na podoben način se je zožilo prednostno delovanje po vstopu v EU, ko je pozornost namenjena zlasti evropsko pomembnim rastlinam in živalim ter habitatom.

Civilna družba: Društva so bila nosilci prvih zamisli o varstvu narave: jamarska in planinska društva, odsek Muzejskega društva za Slovenijo, ki je pripravil Spomenico in si prizadeval za njeno izvajanje. Leta 1934 se je osamosvojil kot Prirodoslovno društvo in desetletja aktivno deloval na področju varstva narave. V 60. letih prejšnjega stoletja so vzniknila še društva za varstvo okolja, kasneje mnoga stanovska društva, društvena pokrajina je postala zelo pisana in široka, pestra pa tudi nepregledna.

Pravni okvir: Celovite sistemske rešitve področja varstva narave je uvedel šele Zakon o ohranjanju narave. Pred tem je bilo treba kar precej iznajdljivosti za izvedbo varstvenih ukrepov (npr. pogodbeno varstvo), tudi redki sprejeti predpisi so bili bolj ali manj neučinkoviti. Do tega mejnika je bila težava, da je primanjkovalo pravnih vzvodov za vključevanje službe pri postopkih, po tem mejniku pa se je izkazalo, da so zmogljivosti naravovarstvenih, upravnih in nadzornih služb prešibke za polno izvedbo prepisa. Poleg tega so se razvili tudi pravni sistemi na drugih področjih, zato izvajanje zahteva dobro poznavanje in sodelovanje pri prepletu naravovarstvene, okoljske, gozdarske, vodarske, prostorske ... zakonodaje.

Zavarovana območja narave: Prva zavarovana območja so bila predvsem deklarativna, torej zavarovana s predpisom, brez upravljalca in učinkovitega nadzora. V veliki meri so poleg neposrednih varstvenih ukrepov urejala tudi področja, ki takrat še niso bila urejena, na primer zniževanje ravni hrupa, prepoved onesnaževanja, črne gradnje in podobno. Po letu 1981 imajo vsa večja zavarovana območja upravljalke organizacije, ki s svojimi zaposlenimi tudi prispevajo k poklicni naravovarstveni dejavnosti. Upravljalci so bili sprva tudi pomembna pomoč domačinom pri razvoju in turistični dejavnosti. S pojavom krajevnih turističnih in razvojnih organizacij naj bi se ta dejavnost postopoma umikala izvornim naravovarstvenim dejavnostim.

Mednarodno sodelovanje: Konec 70. let prejšnjega stoletja so se pojavili modernejši mednarodni predpisi na področju varstva narave, svetovna vrha v Stockholmu (1972) in Rio de Janeiru (1992) sta dala pospešek pripravi mednarodnih strategij in konvencij. Globalni okvir je seveda potreben, mednarodno sodelovanje nujno, za majhne države, kot je Slovenija, pa predstavlja sodelovanje v vsem tem dogajanju velik izziv.

Od leta 1965, ko je bil v Sloveniji en sam poklicni strokovnjak na področju varstva narave, pa do leta 2022 se je poklicna služba močno razvejila in številčno okrepila (okoli 200 ljudi). Prikazan drobec sprememb v družbi (večini smo priče v zadnjih 40 letih!) nam pomaga razumeti, da varstvo narave ni stvar posamezne službe ali društva, ampak celotne družbe. Ključni zato ostajajo sodelovanje, vključevanje vseh v varstvena prizadevanja in ob spoznavanju narave postopno spreminjanje načina življenja.

8 LITERATURA

1. Beuk, S., 1920. Spomenica Odseka za varstvo prirode in prirodnih spomenikov. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, Prirodoslovni del*, 1(1-4), 69–75.
2. Conwentz, H., 1904. *Die Gefährdung der Naturdenkmäler und Vorschläge zu ihrer Erhaltung. Denkschrift, dem Herrn Minister der geistlichen, Unterrichts- und Medizinal-Angelegenheiten überreicht*. Berlin.
3. Debelak, M., 1974. Julijske Alpe – slovenski narodni park. *Proteus*, 36, 9–10, 456–462.
4. Debelak, M., 2001. Veliki Triglavski narodni park – sanje in resničnost. V: Bizjak, J. in Šolar M. ur. *Dvajset let pozneje 1981–2001: Triglavski narodni park. Zbornik 20 let Zakona o Triglavskem narodnem parku*. Bled: Javni zavod Triglavski narodni park. 45–49.
5. Dimitz, L., 1905. Die Gefährdung der Naturdenkmäler und Vorschläge zu ihrer Erhaltung. Denkschrift. H. Conwentz, Berlin, 1904 – recenzija. *Österreichische Vierteljahresschrift für Forstwesen, Neue Folge*, 64–69.
6. *Doneski k reorganizaciji službe za varstvo naravne dediščine*. 1990. Zaključki sestanka naravovarstvenikov dne 6. 11. 1990, tipkopis.
7. Jarc, V., 1966a. Zakon o gradnji kliničnega centra končno sprejet. *Delo*, 1. 7. 1966, letnik 7, številka 175: 1–2.
8. Jarc, V., 1966b. Uničene naravne znamenitosti ni moč obnoviti – iz razprave B. Kocijančiča o gradnji HE Trnovo. *Delo*, 9. 7. 1966, letnik 7, številka 183: 3.
9. Kupper, P., 2012. *Wildnis schaffen - Eine transnationale Geschichte des Schweizerischen Nationalparks*. Nationalpark-Forschung in der Schweiz, Bd. 97. Bern/Stuttgart/Wien: Haupt.
10. *Odlok o zaščiti knjižnic, arhivov, kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti*, 1945. Uradni list LRS, št. 2/45.
11. Peterlin, S., 1976. Nekaj o zametkih in začetkih varstva narave v Sloveniji. *Varstvo spomenikov*, 20, 75–92.
12. Piskernik, A., 1962. Znanstvena raziskovanja Triglavskega narodnega parka. *Varstvo narave*, 1, 164–165.
13. Piskernik, A., 1964. Iz zgodovine slovenskega varstva narave. *Varstvo narave*, 2-3, 59–70.
14. *Pravilnik o ustroju in delu Zavoda za spomeniško varstvo LRS*, 1950. Uradni list LRS, 19/50.

15. Schweder, B., 1914. Die Naturschutzbestrebungen in Österreich. Bericht über die sechste Konferenz Naturdenkmalpflege in Preusse, Berlin, 5. – 6. 12. 1913. *Beiträge für Naturdenkmalpflege, Staatliche stelle für Naturdenkmalpflege in Preussen*, Vol 4, 430–434.
16. Skoberne, P. ur., 1980. Gradivo za vodenje dokumentacije naravne dediščine. Let. 7. *Vestnik Zavoda SRS za spomeniško varstvo*. Ljubljana: Zavod SRS za spomeniško varstvo.
17. Skoberne, P., 2011. Prispevek k poznavanju vloge Albina Belarja na področju varstva narave na Slovenskem. *Annales, Series historia naturalis*, 21(1), 97–110.
18. Skoberne, P., 2018. Predlog Albina Belarja za zavarovanje Doline Triglavskih jezer (1908). V: M. Zorn, P. Mikša, I. Lačen-Benedičič, M. Ogrin in A.M. Kunstelj Pavlovski ur. *Triglav 240*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU. 167–77.
19. Smerdu, R. in Svetličič, B. ur., 1981. Urejevanje zavarovane naravne in kulturne dediščine za vzgojno izobraževalne namene. Let. 8. *Vestnik Zavoda SRS za spomeniško varstvo*. Ljubljana: Zavod SRS za spomeniško varstvo.
20. Smerdu, R. ur., 1978. Varstvo naravne dediščine SR Slovenije. Let. 6. *Vestnik Zavoda SRS za spomeniško varstvo*. Ljubljana: Zavod SRS za spomeniško varstvo.
21. Stergar, J., 2004. Dr. Ángela Piskernik (1886-1967), koroška naravoslovka, naravovarstvenica in narodna delavka. V: Žižek, A. ur. *Ženske skozi zgodovino: zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev, Celje, 30. september–2. oktober 2004*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije. 227–257.
22. Straubinger, J., 2009. *Die Geburt einer Landschaft, Band 1*. Sensucht Natur. Salzburg: Books on Demand GmbH.
23. Šivic, A., 1948. Poslovanje Referata za varstvo prirode. Zavod za varstvo in znanstveno proučevanje kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti Slovenije, Referat za varstvo prirode. *Arhiv Angele Piskernik, Zavod RS za varstvo kulturne dediščine*.
24. *Uredba o ustanovitvi in ustroju Zavoda za zaščito in znanstveno proučevanje kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti Slovenije*, 1945. Uradni list SNOS in Narodne vlade Slovenije, št. 37/45.
25. *Za varstvo prirodnih spomenikov*, 1917. *Carniola*, 8, 271–272.
26. *Zakon o ohranjanju narave (ZON)*, 1999. Uradni list RS, št. 56/1999.
27. *Zakon o varstvu kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti v Ljudski Republiki Sloveniji*, 1948. Uradni list LRS, št. 23/48.
28. *Zaščitena prirodna baština Jugoslavije, rezultati popisa, Sveska I*. 1978. Ljubljana: Svet za človekovo sredino i prostorno uredjenje, Komisija za zaščito i uredjenje prirode.
29. Žagar, B., 1940. Banovinski obor za zaščito prirode. *Gozdarski vestnik*, 3, 178–182.